

**DRAGOLJUB
STOJKOVIĆ**

**SEDEF
MAGLA**

— Laguna —

Copyright © 2024, Dragoljub Stojković
Copyright © ovog izdanja 2024, LAGUNA

Zorani, Luki i Dunji

Sadržaj

Prolog: MESEČINA	9
Prvo poglavlje: BLATO	13
Drugo poglavlje: MASTILO	35
Treće poglavlje: KIŠA	53
Četvrto poglavlje: ČELIK	87
Peto poglavlje: GLINA.	135
Šesto poglavlje: HARTIJA.	195
Sedmo poglavlje: SUMPOR.	237
Osmo poglavlje: SENKE.	269
Deveto poglavlje: SNEG.	317
Epilog: SEDEF-MAGLA	361
<i>O autoru.</i>	379

Prolog

MESEČINA

1882. godina

Na svaku noć koja se spusti na svet, dođe makar jedan nesrećan čovek.

Nesrećni ljudi veruju noći jer je mrak pouzdan čuvar tajni, strpljiv i ćutljiv, a mesec je nestalan i slabovid uhoda. Što je mesečinom obasjano, teško se razaznaje i lako zaboravlja. Tako svaka noć ima svoju tajnu.

Postoji ta naročita vrsta ljudi koja, mimo svakog reda, bivstvuje u noći. Svetlo što ga daje mesec im je dovoljno, često i suviše, jer oni nisu poput svih drugih. Oni u noći ne uživaju kao onaj svet što sitne sate troši u mehanama, niti je koriste da ispune neku svoju strast kojom se ne mogu zabaviti danju: oni tmuni poveravaju tajne koje ih tište i koje ne mogu da iznesu na videlo, nešto što im je u duši zapretno i gnojno, što ih je izmenilo i načinilo bićima drukčijim od običnih ljudi. Uvek je to neka strašna tuga koja im dopušta da ožive tek kad je vazduh napolju mračniji od njihovih pogleda. Onda oni svoje tajne, bezglasne i nevesele, predaju noći i otuda svaka noć ima svoju tajnu.

Muškarac kraj uzanog puta, na puškomet od arandelovačke crkve što se sablasno bela pomaljala iz svetlucave noćne magle, nije bio od te sorte. Nije bio ni naročito srećan, tih mu je dana i godina manje-više sve išlo naopako, ali bio je daleko od beznađa i bekstva u mrak. Imao je u sebi još mnogo snage i volje da se pokazuje na videlu.

Premda je ašovom trapavo rio po neobeleženom grobu ukraj drumu, bio je to ugledan gospodin, veoma poznat u svim krugovima srpske prestonice, i najvišim i najnižim, negde cenjen, negde prezren i omražen.

On se na tom mestu – bilo je to poljanče veliko koliko soba kakve bolje kuće, omeđeno drumom što se oko njega oštro svijao i živicom s čije su druge strane počinjale njive – nalazio zbog žene koja je stajala na korak od njega, očiju uprtih u humku što se osipala pred neujednačenim nasrtajima ašova.

Bledilo lica se isticalo naspram mrkline za njenim leđima, izvirivalo iz crnila korote u koju beše odevena. Na licu nije bilo suza ni bola, već samo tihe, nepomične tuge, tako duboke da je ženu pretvorila u sopstveni odraz. Nejaka mesečina kao da se uklanjala pred njom, popavši po živici i drumu, povukavši se do crkve, tek povremeno bacajući srebro na tamnu kosu i bradu čoveka koji je kopao. Ženine oči kao da su proždirale svaki tračak svetla.

Ona beše ta koja je svoju tajnu poverila noći. Ovo je bila noć njene nesreće jer, iako je došla tu po svojoj volji, da učini ono za šta se dugo borila, svaki put kad bi ašov prosekao svežu prolećnu travu povrh humke i zastrugao po zemlji, konačni oproštaj bivao je bliži.

Čovek zastade da obriše znoj. Vazduh je bio topao, tu nadomak leta; mirisalo je na kišu i, mada su oblaci od Beograda neumitno pristizali da se nadnesu nad Arandelovcem, odsevi munja nisu se videli i pljusak je bio još neki sat daleko. Uzdahnivši i raspućivši još jedno, treće dugme košulje, on se načas zagleda u ženu.

„Možeš skloniti revolver...“

Žena se nije makla, ruka u kojoj je držala teški vojnički revolver mirovala je opuštena uz bok.

„Neka te ne čini nervoznim. Čuvam stražu.“

„Niko neće naići...“

„To je počasna straža nad grobom vojnika. Bolju mu ne mogu pružiti. Kopaj, kola dolaze.“

Muškarac ne reče više ništa. Postavi sečivo ašova iskosa na ne-načet kraj humke, pritište stopalom i odbaci u stranu velik busen.

Ašov je satirao njenu maštu; onog časa kad raka bez ikakvog belega bude zinula put neba, kad se telo koje je u njoj četiri godine trunulo bude ukazalo u svoj svojoj grozoti, njen um više neće biti u stanju da zamišlja. Ono malo strasti koju je kamčila iz sebe, najvećma u snu, sećajući se živog čoveka na čije je truplo sad čekala, kopnilo je i čilelo. Njena tajna rasplinjavala se u noći, dok se u isti mah u njoj rađala nova skrivena misao kojom bi ostatku svog života dala makar malo smisla.

Ne prođe mnogo a ašov zape i začu se cepanje crvotočnog drveta. Taj zvuk je trže i kao da iz nje istera reči, pravo u plitku raskopanu raku:

„Nisi bio srećan da imaš sina. Ja ću te osvetiti.“

Čovek, sad do pasa u grobu, naglo okrete glavu ka njoj. Nije izustio ni reč, samo je dugo i podozrivo posmatrao ženu, pokušavajući da je pogleda u oči. No zenice na tom bledom licu nije mogao uhvatiti pogledom, a njene su oči ionako bile slepe za sve osim za raspadnuti daščani sanduk, još prekriven tankim slojem zemlje.

Možda bi muškarac naposletku i prozborio, ali se začuše škripa osovina i tandrkanje kola. Podalje u mraku ukazaše se obrisi belog konja i ubrzo treći saučesnik u ovoj noćnoj raboti okrete kola preko male čistine u pravcu iz kojeg je došao pa zaustavi životinju tik do groba.

„Ajde, ajde, brzo“, reče skačući sa sedišta. „Jes’ da je gluvo doba, al’ bolje da požurimo.“

Čovek koji je kopao i on dlanovima su otrli ostatke zemlje sa sanduka, ali kad pokušaše da ga podignu, daske počеше otpadati i vozar, psujući u bradu, iskoči iz rake i sa kola skide tubu navoštenog platna. Dok su podvlačili platno pod truli sanduk, grcali su od reskog vonja. Umotavši ga najzad, digoše avetinjski zavežljaj na kola.

„Aj'mo“, prostenja vozar grabeći kajase. Drugi muškarac se pope na sedište do njega i konj već sam načini prve korake, kad shvatiše da se žena nije makla s mesta. Osvrtali su se u neprilici.

Sve se prebrzo desilo. Očekivala je da vidi pokojnika, bila spremna na bilo šta što će iz tog groba izvaditi, na голу lobanju i prazne duplje; sve što je toliko dugo čekala svelo se na grozan smrad i duguljast zavežljaj koji su dvojica užurbanih ljudi za tren oka ubacili u kola. Posle četiri godine dobila je samo mrtvački zadah.

Ramena su počela da joj se tresu, suze su najzad provalile. Revolver u ruci se klatio tamo-amo u taktu jecaja. Prišla je nogostupu i popela se, pored njih dvojice pa u stražnji deo kola; stala je da odmotava pokrov, podigavši oružje pred sebe.

„Ovim revolverom... ovim revolverom...“, grcala je.

Blago podstaknut kajasima, konj lagano pođe. Vozar je pazio da truckanjem što manje omete ženin bol.

Čvrsto sklopivši oči da istisne suze, žena je bez glasa slala svoj zavet u noć. Onda ih otvori dok je gurala u stranu truli poklopac i zagleda se u lice, sparušeno i mrko, s kožom na više mesta progledalom, tako da se vidi požutela kost; to više nije bio čovek, ali je još bio *on*.

Ponos nadvlada žalost.

Zamukla je gledajući u ostatke svoga muža, u kraj svog života. Konačno je, nepovratno, postala obuzeta tminom. Svetla u njoj više nije bilo ni trunke, samo silne tuge u ponosnim, umrlim očima.

Sada je još samo stremila tome da postane utvara iz priča.

Prvo poglavlje

BLATO

1889. godina

Odavno je zaboravio šta je smeh. Ljudi nalik njemu nisu se imali čemu nasmejati u Beogradu.

Stao je da kune onog časa kad je Ljuban zategao kajase na pedesetinu koračaja od obale rekavši da konj tone u blato i da se točkovi zaglibljuju, odgundao je svaku stopu utisnutu u žitko savsko tle, te još jedared od srca opsovao kad ju je video, mrtvu, nadutu, utabanu u mutljag pri obali i ispranu namreškanom smeđom vodom u plicaku.

Zemunski žbiri su ugazili sav potez na sto koraka od tela, u oba pravca uz vodu i još toliko u dubinu kopna, dalje od mesta na kojem ga je čekao fijaker, još se hvaleći time što su se dosetili da sam leš ne diraju ne bi li on nešto pronašao. Njih četvorica su ušljapkala meku zemlju kao da je stotina tuda marširala; svaki otisak stopala, svaki komadić odeće ili trag krvi bio je nabijen pod mrki glib njihovim čizmama.

Nije ni bilo važno, nije umrla na tom mestu. Dani treba da proteknu pa da se telo naduje u tako plitkoj vodi, a u obalskoj kaljuzi se nije mogla dovoljno zadržati, ne posle kiša, teških

kao što je i sve drugo u prestonici, u godini kraljeve abdikacije.

Vlaga mu je probila u cipele dok uvaženi gos'n Vladimir Hap nije došao; mladi austrougarski sudija, koji mu je telegrafisao da dođe na zemunsku obalu, stigao je u sedlu. Nije mu padalo na pamet da sjaše u blato.

„Ovakva se moda u Zemunu ne tera, poštovani“, kaza Hap bez drugog pozdrava, kratko ocenivši natrulu i poluraspadnutu odeću devojke, koja, istina, i nije morala biti devojka jer su joj se lice i telo u vodi razobličili; samo bi se po boji kose moglo reći da nije bila baba, da je umrla u nedoba, i to, izgleda, ne od božje ruke. Kobila je poprskala Zemunčeve čizme čupajući noge iz blata dok ju je okretao: „Moj je atar, a vaše telo, jasno je da ga je donela Sava. Carevina neće tražiti ubice s onu stranu reke, ako je uopšte ubijena, ali kad saznate ko je pokojnica, pošaljite glas. Moji će ljudi propitati je li ovde imala kakva posla. Zasad se postarajte da telo stigne na skelu.“

Đorđe Čogurić nije imao šta da kaže. Ako habzburški činovnik može po nahodaženju da strpa leš na skelu i otpravi ga u Srbiju, to je zato što je srpski kralj na to pristao. Možda će kraljević, to jest namesnici, drukčije, sad kad je kralj oslobodilac odstupio; možda će, mada ne veruje u to, za mesec-dva Čogurić dati da se leš otkopa i skelom smesta pošlje u Austrougarsku, s Hapovom adresom na kovčegu. Ipak, nije on zavideo zemunskom sudiji na nadmoći, dok je gledao blatom ulepljeni konjski rep kako odmiče, već na tome što nije pretežak i što ga krsta ne žigaju tako da ne može sedeti na konju. Pogleda Ljubana s njegovom pletenom kapom natučenom preko ušiju, u po glasa opsova mater i njemu i policijskom kljusetu upregnutom u fijaker, pa mu doviknu da podigne krov kako kiša, čije je prve hladne kapi osetio na licu, ne bi ukvasila sedište.

Onda se okrenuo telu. Prišao još korak-dva. Na poplaveloj koži nije se dalo razaznati ima li ranijih uboja, ne s te daljine, ne u vodi. Pre mnogo godina, za vakta Turaka i kneza Karađorđevića, mladi pandur Čogurić zagazio bi u Savu. Okrenuo

leš. Video bi makar da nema rana od noža, rupa od kuršuma. Već pod knezom Mihailom naučio je da to može da sačeka.

* * *

Imala je ranu, sasvim sićušnu, ukoso i naniže od leve plečke, nanetu neuobičajenim sečivom, jedva debljim od ribarske igle a opet, napisao je doktor Mileusnić na hrapavoj bledoplavoj hartiji za službene izveštaje, dovoljno dugačkim da proдре do srca, na kojem se, kad je leš rasporen u mrtvačnici, lepo videlo gde je oštrica prodrła u mišić i obrnula pun krug oko svoje ose, onako zarivena u meso, a biće i još jedan, pa još jedan okret potom.

„Volim kad je oružje osobito“, rekao je Čogurić uredniku *Novog beogradskog dnevnika* Kostadinu Vićentiću jutro posle otkrića tela u zemunskom plićaku Save, dok su sedeli za kafom i čokanjem kruškovače pod ogolelom lipom u bašti Šiškovе kafane, na početku Fišeklijske ulice.* Sve dok zima ne bi zagudela toliko da lipova kora počne da cvili i praska, njih dvojica su drhturili umotani u kapute pred kafedžinicom, za stolom koji je gazda, neki naslednik pokojnog Šiška, obnoć uklanjao kako se ne bi potklobućio od vlage i jutrom samo zbog njih iznosio. Obojica su više volela da zasednu tu nego u dimljivu odaju, gde su u to doba dana žagorili samo noćni fijakeristi podbulih očiju ispijajući reske kafe, pre no što puste pokunjene konje da ih odvuku do štala u kojima su većinom i sami spavali.

„Neobičnim oružjem služi se neobičan čovek“, nastavio je Čogurić. „Neobične ljude lakše mi je da nađem. Ali to je izgleda neko posebno načinjeno sečivo. Zariveno je gde treba, uvrnuto kako treba, žena je umrla odmah – eto, tu je napisao Mileusnić da je u trenu izdahnula, ali nijedna varoška protuva

* Današnji Bulevar kralja Aleksandra; početak te ulice nekad je bio na mestu Trga Nikole Pašića.

ne nosi nešto tako tanano. Veštak s nekom štrikaćom iglom, ali Mileusnić veli da je ipak malkice preširoko za iglu. Setio se da uporedi.“

„Dobar lekar taj Mileusnić“, ogłosi se Kostadin.

„Ako ćemo pravo, ne znam bi li umeo da izleči koga, ali mrtvima je vičan.“

„I ne znaš kakvo bi to sečivo moglo biti?“

„Znam. Tanko i oštro.“

* * *

Odmah posle razgovora otišao je Mileusniću i pitao da li oružje zasigurno nije kakva hirurška sprava. Mogla bi biti, kazao je Mileusnić, ali da je posumnjao u to, dometnuo bi svoju slutnju u izveštaj, nije od onih što kraljevinu čuvaju troška u hartiji i mastilu; skupe su hirurške alatke, nedostupne većini, a malo bi koji lekar ubijao strukovnim obeležjem. Ako bi lekar hteo da ubije, pucao bi, ili bi zamahnuo sekirom, možda kakvom kijaćom, u svakom slučaju, nekakvim oruđem nedostojnim školovanih gospodskih ruku, kako bi već na prvom koraku odvratio pažnju od sebe; na to ga Čogurić upita da ne namerava možda nekog da šalje Bogu na istinu kad se tako dobro pripremio.

Lekar – mlađi čovek, onizak i usukan, sav užurban, klimave glave na tanušnom vratu i neobično krupnih, naoko nezgrapnih šaka, kojima je ipak vešto i bez gađenja seckao leševe hirurškim nožem, prebirao po ljudskom drobu, i potom ih hitro ušivao pre slanja u kapelu – reče:

„Ne ja, zaptijo.* Ja bih svog dušmanina prijavio vama, eto recimo, smislio bih kako da dokažem da je ovu žensku ubio gos'n Mita Kerber. Večito mi otima pacijente. A kad smo već kod nje, stvarno je i mogao gos'n Mita da je makne jer ju je ubio neko ko je znao gde da gađa. Kako napisah, izdahnula je začas.“

* Policajac u Otomanskoj imperiji; ovde se reč koristi figurativno.

Promislivši malo, Čogurić zataška priznanje Mileusnićevoj pameti, koje mu se klatarilo na vrh jezika, i očuta. Navrnuo je priču na drugu stranu:

„A veliš, mogao je i gos'n Mita da je bocne? Polako samo, ne žuri... Kralj je abdicirao, a da li će mali i namesnici zadržati Milanove ljude, ko može da zna? Možda će neko drugi da bude Kerber i čuva ovaj vaš ad. Ako mene ko bude pitao, nemoj da te čudi kad se jedno jutro probudiš s tri glave.“

* * *

Pomagao se štapom uz basamake iza Sahat-kapije, do ispusta na bedemima s kog je mogao da vidi susticanje voda, umrtnjenih hladnoćom. Po nejednakom mokrom stepeništu birkao je napukline u koje će se štap čvrsto uglaviti pre no što osloni svojih sto i kusur kila na ta četiri lakta oble, izluzane hrastovine, debele poput detinjeg zgloba, i s mukom se prebaci na naredni uski podest od popucale cigle.

Štap na gornjem kraju nije imao dršku, samo beše obmotan s nekoliko slojeva izukrštane opute, uz petlju kroz koju se mogla protnuti velika zaptijina šaka, oguljenih zglavaka na prstima, hrapava i ispucala. Donji kraj krasio je olovni potkov, na pun pedalj od dna naviše. Za dugih godina mnogo ih je osetilo koliko je teška ta hrastova oblica – ponajbolje ono Ture što se isuviše busalo u grudi negde u doba Čukur-česme, kad ga je olovno dance štapa strefilo u slepo oko, da niko ne vidi; Čogurić tad nije imao sto i kusur, već jedva sto kila, i mogao je gadno da udari i bez oružja, a ovako – žutokljuni Turčin nije se digao. Na pô koraka od Turčinove glave sva kaldrma je bila ogrezla u skorelu krv, sledećeg jutra kad je sam ubica pozvan da pogleda šta se tu zbililo; bilo je to blizu tvrđave i Saborne crkve, u delu grada pod Srbima. Sam Čogurić je obilazio telo, saginjao se, zagledao ranu, coktao u čuđenju i onda, istim hrastovim štapom izmerivši dokle je krv prsnula, kazao: „Biće da je koga

opasno najedio“, pa zapovedio žandarmima da telo nose pravo Turcima na Kalemegdan, da se raspitaju ko je mladi efendija i da li se s kim svadio poslednjih dana, ili ranije, da li je bio dobar sa Srbima i kako je stajao među svojim, je li bio pri parama, budući da bi se po odelu to reklo i, ako im uspe da doznaju, da li je te noći kad je ubijen poneo kesu s novcem.

Onda je otišao u Savamalu da doručkuje prženog šarana i popije kruškovaču, plativši groševima iz finog žutog ćemera od jareće kože. Gostioničaru se baš dopala kesa, pa je zaptija istresao preostale pare u džep i poklonio mu je.

Poslednjih godina je i sam istinski osećao sve veću i veću težinu štapa, posebno dok bi se onako ugojen i glomazan batrgao uz basamake do ispusta na bedemu, odakle je mogao da vidi savski plićak sa zemunske strane i zamisli devojkicu kako pluta na sitnim talasima, tamo-amo, dok se ne zaglibi i ostane u mestu, da je nađe deran sa strukovima za pecanje i natovari mu je na vrat preko sudije Hapa, osionog toliko da bi to dovelo do besa nekog manje mudrog od zaptije Čogurića.

Možda se i previše pomirljivosti stečene iskustvom zaparaložilo u duši starog policajmajstera varoši Beograda. Možda je vreme da se ide. Po Sahat-kuli video je da se uz basamake penetra skoro frtalj sata. Kuda čovek može pristati tom brzinom?

Ova godina, 1889, u kojoj kralj Milan sa trideset pet beži od prestola i ostavlja ga Ristiću, Protiću i Belimarkoviću, oročivši im vlast do avgusta 1894, kad po zakonu stasava mekani bleđi dečak, prvi, u tom času i poslednji, u naslednom redu Obrenovića, za policajmajstera je značajna, okrugla, jer, kad se godina kraljeve abdikacije već sasvim bila primakla svom svršetku, u poslednjim danima oktobra, po vetru i kiši, on je navršio šezdeset.

* * *

Svanuće sam dočekao vezan i obešen naglavačke o debelu granu, licem ka drvetu; kako se razdanjivalo, mogao sam jedva da

nazrem krljuštastu koru na svega pedalj od lica. U ovom lugu osvit nije značio mnogo. I kad je dan bio na vrhuncu, pod omalenom skupinom zbijenih stabala osećao se zadah memle u sumračnom, otežalom vazduhu, a granica pogleda se nalazila na najviše dužinu ruke od lica.

Znao sam to, znao sam gde sam i da sam i pre bivao tu, iako mi je krv što se slila u glavu bubnjala u slepoočnicama, iako sam bio nadomak povratka u blaženstvo nesvestice, iz kojeg sam se prenuo pre jednog trena, tek da bih spoznao u kakvom sam položaju, da bih osetio da me svaki otkucaj srca boli i shvatio da mi ruke obamrlo vise, vrhovima prstiju tarući naslage trulog lišća na tlu, nevezane.

Imao sam nejasnu predstavu o tome kako sam dopao ovih muka; nisam se sećao tačnog sleda događaja koji su me doveli, ali sam bio siguran da su imali veze s tučom u kafani od prethodne noći. Sećao sam se da sam jednog stigao da udarim pesnicom i da sam dočepao i razbio rakijsku bocu pre no što su me s leđa odalabili nečim, a nisam se sećao zbog čega smo se dohvatili. Nije razlog ni bio važan, ionako je uvek bio samo jedan.

Radikal poput mene, dovoljno važan i dovoljno neoprezan i neobavešten da ga uhapse u opštoj hajci što se digla naporedo s prvim puškama ispaljenim u Timočkoj buni, a dovoljno beznačajan da ga puste posle nešto manje od godine, i dovoljno glup da se ne prikloni pomirenju stranke s dinastijom, nije ni imao drugi razlog da se pobije od zapodevanja priče o gluposti naših vođa, o našem idiotluku kad smo se s kremenjačama i dvocevkaama digli na vojsku koja je prognala Turke, o našem izdajstvu, zbog kog nas je trebalo obesiti, a ne puštati s robije dok još možemo da mrdamo i bunimo seljačku gamad protiv kraljevine. Niko nama nije psovao ni majke ni žene, samo su govorili da ne bi ni takli kurvetine koje su okotile gnjide poput nas ili s takvima legale. Dovoljno da čovek skoči. Sigurno je tako bilo i prošle noći jer bih kakav drugi izazov upamtio.

Ali upamtio sam da britvu nisam stigao da potegnem. Nosio sam je u kožnoj kutijici za pojasom i molio se da je nisu našli kad su me pijanog i obeznanjenog vukli i vešali.

Razmrdao sam prste. Bol mi prože čitavu desnu šaku. Uzmahnuh rukama napred-nazad nekoliko puta, pa taj zamah iskoristih da prinesem bolnu šaku očima. U pomrčini je bila olovne boje, hlebasto, natečeno; valjda ni glava onog što sam ga tresnuo nije bila bolje.

Pustio sam ruku da padne i zamahnuo obema, ovog puta ciljajući pojas. Zgrabio sam pantalone, nabrane kod prepona, trudeći se da mi beskrvne mišice izdrže i ne povuku šake naniže. Ostao sam tako kratko vreme, čekajući da krv koliko-toliko prostruji kroz ruke, pa sam levom krenuo, mic po mic, ka preponama, nemajući poverenja u nadute, ukrućene prste desne šake. Lagano sam otkopčao poklopac kutijice pričvršćene za kaiš, već svestan da mi britvu nisu uzeli čim je kutijica zatvorena, dobro pazeći da mi ne ispadne. Prsti napipaše izgrebanu drvenu dršku, čvrsto ih obavih oko britve pa je izvukoh i prinesoh ustima. Nemajući poverenja ni u levu ruku, koja je dugo visila ispod tela naglavce obešenog, zarih zube u meko drvo držaljke; tad lagano krenuh šakama naviše, grabeći malo-pomalo pantalone i vukući trup za rukama, naprežući se da dokopam sputane članke.

Morao sam uspeti iz prve da ne bih ostao okačen o drvo doveka; snage u rukama nije bilo ni za taj jedan pokušaj, svaki čas sam bio prinuđen da zastajem, grčevito stežući srozane nogavice kako bih sačuvao stečeno, strahujući da prsti ne popuste ili da se tkanina ne raspara. Učinio sam još jedan, silan trzaj, povukao trup naviše, u taj mah napipavši gole listove između srozanih pantalona i čarapa, i umalo mi ruke ne skliznuše po koži. Desna, u stvari, i jeste popustila i nije održala stisak, ali uspeh da prste leve zarijem u list i cevanicu, i još da cimnem ramenima i poguram šaku sve do članka, čvrsto zgrabivši gležanj i čarapu preko njega; zastao sam da udahnem dok mi je

pljuvačka curila iz uglova usana, oko iskeženih zuba zarivenih u britvu. Levu ruku nisam smeo da mičem, te prinesoh nezgrapnu desnu šaku ustima. Dugo sam opipavao britvu, starajući se da je uhvatim tako da ne može ispasti, pa je rasklopih rukom i zubima. Onda još jedan trzaj ramenima, ruka s britvom pružena daleko, i počeh da stružem. Oštro sečivo savladavalo je jaki, debeli konop bez previše otpora. A bili su ga dobro svezali i uduplali, tako da sam, presekaвши jedan struk, morao smesta da se pozabavim i drugim, dok mi je sam zamah rada pokretao ruku napred-nazad.

Naposletku uže puče, i ja se prućih na meko, smrdljivo lišće, puštajući vlagu da mi se uvlači u kosti, shvatajući da sad smem da zaspim, ma koliko mi postelja bila memljiva i nezdrava.

* * *

Sanjao sam kako me biju. U snu sam se setio mnogih smrdljivih usta i požutelih zuba što su se nadnosili nada mnom, u magnovenju video pesnicu, s mrljicama krvi, kože napukle od udaraca po mom koščatom licu, kako se diže i spušta u kovitlacu drugih ruku i nogu.

Znao sam kad je sve počelo – onda kad sam skočio i opsovao mater i decu plećatom glavonji koji me je podbadao, i kad sam ga raspalio pošto se tek napola digao sa stolice. Bocom koju sam potom razbio nisam stigao da posečem nikoga jer me je nekakva močuga – neka kratka palica ili nogar od stolice – dohvatila po potiljku i pao sam unapred, preko glavonje i njegove oborene, slomljene stolice. Onda sam se našao među srčom i komadima drveta, hrpa bubotaka sručila se na mene, mnoge u kafanskim tučama već oguljene pesnice, crne i mrke cipele, neke novije, solidne, neke pohabane i zinule, i čuo sam sumanut smeh glavonje pre no što sam potonuo u mrak.

Probudio sam se i dalje pregažen, bolnih uboja, nisam se ni trudio da ih pregledam. Odeća mi je bila umazana krvlju,

blatom i istrulelim gnjecavim lišćem. Video sam britvu kako leži rasklopljena odmah tu gde sam pao, pokupio je i obrisao o košulju, spakovao.

Isteturavši se iz luga, udario sam desno, put mirisa reke, ribe, mokrih mreža i crvotočnih uzanih šiklji.* Kući nisam mogao; žena i deca me ne bi videli, Ana je već odavno bila s decom kod svog oca, ali ne valja bivšem robijašu da ga komšije vide izubijanog i krvavog. Najmanje mi je trebalo da krenu priče, te će kuća danima ostati zaključana. Kad se vratim, neću morati da objašnjavam ništa, pošto će svi pretpostaviti da su me opet odveli jer sam lajao i zazivao nesreću na svoju glavu.

Bio sam advokat iz familije od ugleda, pre ovog stanja u kojem sam sada i koje me svakog jutra iznova zaprepasti. Školovao sam se u Beču, vratio se u Beograd i oženio Anom Šebeković, devojkom iz bogate kuće; izrodili smo troje dece, a ja sam o sebi mislio dobro jer je njen miraz stajao netaknut i od tasta nikad nisam zaiskao ni paru. Bio sam valjan parničar, s malom klijentelom u Beogradu i većom u Zemunu i Novom Sadu, odakle su pristizali moji najznačajniji prihodi. Kuću sa salonom i pet spavaćih soba u terazijskom kvartu, na samoj glavnoj ulici, ostavili su mi roditelji.

Ali bio sam i član Radikalne stranke, od osnivanja 1882. godine. Bio sam pozvan pismom da dođem iz Graca. Pre toga sam bio među grupom ljudi, još neorganizovanom u stranku, koja je kralju i vladi neprestano u oči bacala zahteve za promenu ustava, za slobodnu štampu i svakojake druge, kako mi se sad čini, besmislice. Jer, jedino je važno da svaki čovek gleda svoja posla i da to može da radi s mirom. Da sam to činio, i dalje bih bio srećan. Politika, reforme, borba za pravdu, to je posao za retke, za posebne, za one kojima je jedino do njihove borbe stalo i kojima ne trebaju toplina i dom. Ili su ovo samo misli poraženog čoveka.

* Uzani drveni ribarski čamac; na Savi i Dunavu mogu se videti i danas.

Bio sam jedan od stranačkih prvaka u glavnom odboru, mada ne od najznačajnijih – Pera Todorović, Raša Milošević, Kosta Taušanović i još dobar broj njih behu ispred mene, da ne pominjem samog Nikolu Pašića, ali sam se držao bliže vrhu nego dnu lestvice. Pisao sam za *Samoupravu* revnosno, držeći se ideja Svetozara Markovića,* bez straha od odmazde – najzad, moji glavni poslovi behu preko Save, gde šape srpskog činovništva nisu mogle da dosegnu. Godilo mi je kad Pera Todorović istakne, a to je neretko činio, da bih vrlo lako mogao i perom zarađivati za život, samo da zanat koji sam izučio u bečkim školama nije mnogo isplativiji od pisanja.

Svejedno, koliko god da sam uzletao u stranci i ponosio se težinom svoje misli, ideje koje sam usvojio bile su moja propast. Od tih sam ideja, makar nesvesno, i pobegao u Grac. Povratak u Srbiju zapečatio je sunovrat.

I sad sam pomoć tražio u blatu savske obale, pretučen, glave još mutne od pića i udaraca. Ugledavši čatrlju smeštenu na strmom delu obale, najpre skretoh ka reci da pogledam je li mala šiklja privezana za vrbu. Bila je tu, na pramcu su se cedile smotane mreže, s veslom i metalnim zardalim ispolcem** položenim odozgo. Bilo je to dobro mesto da na njemu oližem rane; ušuškano međ vrbama i šibljem, daleko od ljudi, a i reka je bila tu, i čun. Nisam znao ko je glavonja što me je izgazio, moguće da je neki policajac ili doušnik, te sam mislio da je zgodno da mi put za Zemun bude otvoren, a prevoz nadohvat.

„Domaćine!“, viknuh i začudih se što mi iz grla izlazi krljav, šištav zvuk, koji sigurno nije mogao da dobaci do straćare. Ali me psi čuše, njih sedam-osam velikih i malih, raznih boja, usukanih od života na ribljim glavama i iznutricama. Njihova graja dozva alasa. Stojan proviri iz čatmare, ugleda me,

* Svetozar Marković (1846–1875) – jedan od pokretača socijalističke ideje u Srbiji, mlađi brat potpukovnika Jevrema Markovića streljanog zbog Topolske bune; umro u zatvoru.

** Posuda za izbacivanje vode sa dna čamca.

namršti se, pa se vrati unutra, ostavivši plehana vrata otvorena. Ja se uputih uz obalu ka straćari, a lavež se pojača. Žuto-bela kučka stade da mi se približava, ogoljenih zuba.

„Maaaarš!“ Stojanova masna, ulepljena kosa opet se na tren ukaza u dovratku, a kroz vrata izlete ruka sa čađavom zemljanom tepsijom, iz koje prema psima pljusnu prljava voda s krljuštima i otpacima očišćene ribe. Kuja ustuknu, za njom i drugi. Još bi neki sporadično lanuo, još je keruša režala i pokazivala zube, ali sad s pristojne razdaljine.

Stojan me propusti u kolibu pa skide omanjeg soma koji se još trzao, okačen o prečagu. Baci ga na sto, uze nož i teškom drškom ošamuti ribu, raspori je, odseče joj glavu i stade da je čisti. Ništa nije pitao.

„Sinoć je bilo nekih reči u kafani. Psovao sam i kralja, i bivšu vladu, i kraljevića, i namesnike, i Savu Grujića.* Osvestio sam se obešen o drvo naglavce.“

Na to se Stojan trznu, pa se lagano okrete i pogleda me, ne prestajući da komada ribu, vično, bez greške.

„Lezi tu danas, priberi se. Sutra ću te ostaviti na zemunskoj strani. Ne vraćaj se bar dve nedelje, neka te kod Bajića.“

* * *

Magla se nahvatala nad blatnom vodom, studen je prevladala u vazduhu; tišina se u svanuće ugibala i opirala zvuku šuštavih talasa, koji su naginjali plitko, ružno ali pouzdano Stojanovo korito dok ga je alas nagonio ka šibljiku zemunske obale.

Do kuće Miloša Bajića valjalo je hodati više od sata, a nisam znao da li je tu niti je li voljan da me primi. Nisam imao novca ni koliko da ženi pošaljem pismo.

Žudeo sam da vidim Anu. Kao da je sve zbog čega smo se rastali moglo da se reši razgovorom.

* General, političar i diplomata, premijer Srbije od 1889. do 1891. godine.

U Grac smo otišli s početka 1880, dve i po godine pre no što je stranka zvanično osnovana. Bilo je to doba silne slave Milana Obrenovića, kneza oslobodioca, nedugo po turskim ratovima, kad je uspeo da odagna Osmanlije daleko na jug i kad je u narodu naša ideja vrlo klimavo stajala. Progoni su bili učestali, a socijalistička misao uglavnom je tavorila po zatvorima i bila prebijana po kafanama. Obrenović je jahao visoko na talasu pobeđe, plaveći pred sobom svako protivljenje. Srbija se pretvorila u gigantski poklič tome čoveku. Masovno klicanje je vajkadašnja odlika srpskog roda; jedan uspeh je dovoljan da ti godinama prašta svaku pogrešku i glupost – našoj ideji je bio potreban velik Milanov poraz da bi isplivala iz zapečka. Bitka na Slivnici tad je bila još godinama daleko.

Moja porodica nije trpela; članci koje sam objavljivao nisu izgleda pogadali vlast. Bili su pisani učenim, nenarodnim jezikom i, mada su u krugovima mislilaca bili cenjeni, prost narod ih nije ni čitao. Posle dva-tri retka u kojima bih pomenuo socijalnu pravdu, nezavisnost sudstva ili lokalnu samoupravu, odbacili bi članak kao nečitak i nerazumljiv. Socijalna pravda im je bila daleka, nisu shvatali šta znači; kako su vekovima uglavljivani u kalupe i učeni da budu dobri podanici, bilo kakva nezavisnost – izuzev oslobođenja od Turaka, koji su im tu masovnu psihologiju i nametnuli, a za šta su zaslužnim držali Milana – bila im je nepojmljiva.

Tako sam se ja provlačio nezapaženo, u mehane nisam ni odlazio, a poslovi su išli kako valja, svakog meseca donoseći lepe prihode. Ali moja burna priroda držala me je na rubu besnila; smatrao sam da u Srbiji nema pravde i bejah ludački kivan na slepilo čitavog naroda. I sad smatram da sam mislio ispravno, osim što nisam pojmio da je to zaludno mišljenje, koje će teško šta značiti dok sâm tok događaja ne donese promene, kao što mora biti naposljetku jer samo vreme sažvaće i ispljune svaki sistem i svakog vođu.

I tako, pošto sam neko vreme čekao da se desi to nešto, ne znajući tačno ni šta čekam, u meni je prevršilo. Sagorevao

sam na žaru sopstvene sujete, hranjene besom zbog nemoći i omalovažavanja.

Ana je razumela; nikad nisam mogao da potvrdim, ali mi-slim da su neka njena pisma udesila da budem pozvan u Grac. Njen miraz, godinama netaknut, otišao je na najam kuće koja se po svemu mogla meriti s našim domom na Terazijama. Odselili smo se.

* * *

Drugi leš te nedelje Čogurić je zatekao u Topčideru, poviše konaka starog knjaza, bačen u šiprag na desetinu koračaja od vijugave strme staze. Pored skoro dvadeset ubistava u Beogradu te prve sedmice novembra, ovo je bilo tek drugo u kojem ubica nije bio očevidan. Sve ostalo su bile kafanske tuče, klanja zbog žene ili duga, a ubice se nisu ni krile. Ta ubistva mogla su se svesti pod u Srba omiljenu rečenicu *Odrobijaću te*, kad nož, puška i sekira, ili batina, motika, trnokop, prosto zato što su se našli pri ruci u času pomračenja, presude ženi, komšiji, bratu, dužniku. Tako ti zločinci jednog jedinog trenutka u životu, koji nikad pre nisu učinili ništa rđavo, nisu ni vrdali pred odmazdom; ubijali su i odlazili kod Ilije Vlaha u Zabelu, ako ne završe pred streljačkim vodom na Karaburmi.

Skoro sva su ubistva bila takva, ali ne i smrt one devojkice i ovoga čoveka. Čogurićevom umu to je bilo dovoljno da među njima načini nekakvu vezu, mada naizgled ništa tu nije bilo isto. Ni mesto, ni oružje, ni način; cura je bila usmrćena skoro milosrdno, u trenu, a muškarca pred njim neko je silno mrzeo, ili je hteo da izgleda kao da ga silno mrzi, ali kako god da se priča isprede, na njenom koncu ležao je čovek, umršen u ispreplitano šipražje, okrutno iznakažen mnogim udarcima, poderane odeće, jakog truležnog zadaha, već načet zubima topčiderskih džukaca. A bijen je toliko da mu je jedno oko ispalo iz duplje i nigde ga okolo nije bilo, mora da su ga psi polizali sa zemlje.

Zaptija nije sumnjao da je čovek baš tu zatučen jer je krvi bilo i na ceo hvat od tela, po ugaženom i uvaljanom rastinju, pa se nešto zgrušalo i po lišću na najnižim granama okolnih krošanja. Baš je daleko prskalo.

„Jeste li našli šta u blizini? Il' u odeći?“ Pitanje je postavio neodređeno, obraćajući se obojici žandarma koji su tu stigli pre njega.

„Naokolo nema ništa“, reče stariji, narednik Vlatković. „A odelo i nismo... Znaš, računali smo – ti ćeš hteti.“

„Ako, ako.“ Zamislio se načas. „Nosite ga odmah na kola pa lekaru. Ja sam s Ljubanom odmah iza vas. Tamo ću da ga pretresem, na astalu, da se sad ne saginjem.“

* * *

Mileusnić je krajičkom oka gledao Čogurića kako džepnim nožićem para postavu odela na susednom stolu, škripeći ljutito sečivom po rđom ispeganoj limenoj presvlaci povrh čamove ploče, na kojoj su mrtvozornici rezali mrtva tela, obično s takvim ishodom da se moglo smatrati kako je njihovo sumnjivo umeće u toj novoj, iz Monarhije prispeloj oblasti lekarske nauke zalud proarčeno. Gospodin Dimitrije Aleksandrović, međ kolegama i činovništvom znan kao Mita Kerber, sa svog školovanja u Beču i Pruskoj doneo je novotariju u Beograd, i uspeo je da se izbori s mnoštvom pitanja na koja je slabo znao odgovor, s podozrenjem i nipodaštavanjem, samo stoga što je to, kakvo-takvo znanje o obdukciji napabirčio kod Habzburga, uzora i protektora srpskoga kralja.

Njegov uspeh, ruku na srce, nije bio naročit ni potpun; ministar pravde, ne ovaj sadašnji Giga Geršić već njegov prethodnik – Mileusnić posle kratkog trena premišljanja diže ruke od pokušaja da se seti imena, nije to ni bilo tako važno – dodelio je gos'n Miti ovo podrumče s tri plehom presvučena astala i nešto novaca da iz Austrougarske dobavi ono što je od

instrumenata baš neophodno. Dabome, pokazalo se da je već postojeći hirurški alat sasvim dostatan i glavni mrtvozornik, kako je Aleksandrović stao sebe da naziva, dodeljenim novcem je od samog sebe kupio suvišak opreme, odavno poslagan po fiokama u njegovoj kući, te je najmio pomoćnike. Bila mu je važnija niska cena od stručnosti jer je s ministrom uglavio dogovor da se svaki mrtvozornik plaća po učinku, kad ga policija pozove, ali je dobio i dopuštenje da pozivi idu preko starešine strukovnog ogranka, da on prima pare, raspoređuje posao svojim potčinjenima i sam ih isplaćuje.

Mileusnić othuknu i povučē rez od podgrlca ubijenog naniže, više radi reda. Znao je da je nekoliko rebara polomljeno s obe strane grudnog koša i bio je siguran da su krhotine jednog ili više njih probile pluća. Sporo i bolno bi se čovek ugušio u vlastitoj krvi da mu zdruzgana lobanja nije prekratila muke.

On sam je kraj mrtvozorničkog stola završio tako što se javio gos'n Miti po povratku iz Beča, gde je i sam studirao i izučio tu veštinu kudikamo bolje od svog starijeg kolege. U početku je primao crkavicu, ali je onda svevideći zaptija Čogurić uvideo da od mladog lekara Nikole Mileusnića može da ima i neke stvarne vajde, pa je ispotiha pojasnio Aleksandroviću da mu ministar pravde neće biti od velike pomoći ukoliko momak ne bude sekao više telesa za pošteniju platu.

Stoga je s nešto manje gađenja i pomirljivije gledao islednika kako gubi živce i jarnosno othukuje, ne našavši ni paru u odeći ginjenika. Samo je vratio pogled na telo, pogledao pluća i džigericu, utvrdio da je šest rebara polomljeno, a da su dva zabodena u levo plućno krilo, pa stao da pregleda lobanju mrtvačevu, prslu i ulubljenu na tri prsta od temena ka zatiljku.

Nije video kako zaptija razvija hartiju koju je bio našao u unutrašnjem džepu i nemarno odložio na sto preturajući po odeći za novcem, ni kako mu se mrgodno lice razvlači u osmejak preko krnjavih, mrkožutih zuba. Prema ispravama, lešina je za života bila podanik Austrougarske.